

5. TNS On-line Track за серпень 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://tns-ua.com/news/ukrayintsi-viznachili-pereshkodi-na-shlyahu-rozvitku-krayini>.
6. Реформи в Україні: громадська думка населення // Фонд «Демократичні ініціативи» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dif.org.ua/ua/polls/2015a/reformi-v-elennja-.htm>.
7. Статистика // МВС України : офіційний веб-сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.mvs.gov.ua/ua/pages/274_Statistika.htm.
8. Звіт судів першої інстанції про розгляд матеріалів кримінального провадження протягом 2015 року // Судова влада України : офіційний веб-портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://court.gov.ua/sudova_statystyka/Sud_statustuka_Zvit_2015/.
9. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення // Генеральна прокуратура України : офіційний веб-сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=112661&libid=100820#.
10. Експерт: реальний рівень корупції втричі перевищує статистику ГПУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу : http://newsradio.com.ua/2016_03_16/Ekspert-realnij-r-ven-korupc-vtrich-perevishhu-statistiku-GPU-5956/.
11. Кожен п'ятий українець минулого року давав хабарі – опитування [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pravda.com.ua/news/2016/02/4/7097867/>.

УДК 343.214

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ОЦІНКА ВЧИНЕНОГО ДІЯННЯ ЗА ОЗНАКАМИ ОБ'ЄКТА СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ

CRIMINAL AND LEGAL ESTIMATION OF COMMITTED ACT ON SIGNS OF CORPUS DELICT'S OBJECT

Ус О.В.,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри кримінального права № 1

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Статтю присвячено проблемам кримінально-правової оцінки вчиненого діяння за ознаками об'єкта складу злочину. З'ясовано значення об'єкта складу злочину та його ознак для кримінально-правової оцінки вчиненого. Запропоновані правила (рекомендації) кримінально-правової оцінки вчиненого діяння (кваліфікації злочину) за ознаками об'єкта складу злочину.

Ключові слова: кримінально-правова оцінка вчиненого діяння, кваліфікація злочину, склад злочину, об'єкт складу злочину, ознаки.

Статья посвящена проблемам уголовно-правовой оценки совершенного деяния по признакам объекта состава преступления. Установлено значение объекта состава преступления и его признаков для уголовно-правовой оценки совершенного. Предложены правила (рекомендации) уголовно-правовой оценки совершенного деяния (квалификации преступления) по признакам объекта состава преступления.

Ключевые слова: уголовно-правовая оценка совершенного деяния, квалификация преступления, состав преступления, объект состава преступления, признаки.

The article is devoted to the problems of criminal and legal estimation of committed act on the signs of object's corpus delict. Found out value of object of corpus and its signs delict for criminal and legal estimation of committed. The rules (recommendations) of criminal and legal estimation of committed act (qualifications of crime) offer on the signs of object of corpus delict.

Key words: criminal and legal estimation of perfect act, qualification of crime, corpus delict, object of corpus delict, sign.

Постановка проблеми. Кримінально-правова оцінка вчиненого особою діяння має принципове значення для застосування кримінально-правової норми, оскільки правильна юридична оцінка вчиненого є необхідною умовою для досягнення законності під час відправлення правосуддя у зв'язку з проведенням кримінального провадження. Помилка в кримінально-правовій оцінці діяння може потягти за собою необгрунтоване засудження особи чи необгрунтоване її виправдання, або застосування до винного норми КК, яка не містить всіх кримінально-правових ознак вчиненого діяння.

Стан дослідження. Значний внесок у розробку вчення про об'єкт складу злочину зробили такі видатні вчені кримінально-правової науки дореволюційного періоду, як Л.С. Белогриць-Котлярєвський, О.Ф. Кістяківський, Г.В. Колоколов, С.В. Познишев, П.П. Пусторослев, М.Д. Сергієвський, В.Д. Спасович, М.С. Таганцев, І.Я. Фойницький та інші науковці. Найбільш глибоко і змістовно проблема об'єкта злочину була розроблена представниками радянської кримінально-правової доктрини. Цьому питанню значну увагу у своїх роботах приділяли Я.М. Брайнін, В.К. Глістін, Є.К. Каіржанов,

М.Й. Коржанський, Б.С. Нікіфоров, А.А. Піонтковський, В.Я. Тацій, А.Н. Трайнін, Є.А. Фролов та інші вчені.

Варто також зазначити, що низка науковців, які присвятили свої дослідження проблемам кримінально-правової кваліфікації, розглядали питання складу злочину та його значення для кваліфікації злочину. Це такі вчені, як Ф.Г. Бурчак, В.М. Кудрявцев, В.В. Кузнецов, Б.О. Курінов, В.О. Навроцький, А.В. Савченко та інші дослідники. Водночас проблемі кримінально-правової оцінки вчиненого діяння за ознаками об'єкта складу злочину окрема увага приділялася недостатньо. Саме тому метою статті є дослідження проблем кримінально-правової оцінки вчиненого особою діяння за ознаками об'єкта складу злочину, встановлення правил (рекомендацій) здійснення такої оцінки та з'ясування значення ознак об'єкта складу злочину для кримінально-правової оцінки вчиненого. Найвні ж наукові роботи постануть відправною базою для встановлення закономірностей розвитку наукового знання щодо окресленого питання.

Виклад основного матеріалу. Кримінально-правова оцінка вчиненого особою діяння полягає у з'ясуванні всіх його кримінально-правових (юридично значимих) ознак, визначенні кримінально-правової норми, що підлягає застосуванню, та встановленні відповідності (тотожності, ідентичності) ознак вчиненого діяння конкретному складу злочину, передбаченому КК, за відсутності фактів, що виключають злочинність діяння [1, с. 174].

Досліджуючи кримінально-правову оцінку вчиненого діяння, можна дійти висновку, що в науковій літературі доволі поширеним є погляд щодо визнання її двоаспектності. Так, власне термін «кваліфікація злочину» розглядається вченими у двох значеннях: а) для позначення певного процесу діяльності відповідних суб'єктів щодо оцінки та встановлення юридичної природи вчиненого діяння, відповідності між фактичними й юридичними ознаками посягання; б) для встановлення результату такої діяльності, який полягає у визначенні кримінально-правової норми (статті, частини статті) кримінального закону, яка передбачає відповідальність за вчинене. Саме тому традиційно вчені зосереджують увагу і на етапах (стадіях) кримінально-правової оцінки діяння: а) встановлення всіх фактичних (об'єктивних і суб'єктивних) обставин вчиненого діяння, які мають кримінально-правове значення; б) встановлення кримінально-правової норми (статті, частини, пункту статті КК), яка найбільш повно й точно передбачає відповідальність за вчинене особою діяння; в) констатація відповідності ознак вчиненого діяння (фактичних обставин справи) ознакам елементів складу злочину, передбаченого нормою кримінального закону, та закріплення такого висновку у відповідному процесуальному документі [2, с. 443–445]. Водночас варто визнати, що питання про кількість таких етапів (стадій) та їх сутність (зміст) у кримінально-правовій доктрині не отримало одноставного вирішення.

Як справедливо зазначається в науковій літературі, юридичною підставою кримінально-правової оцінки вчиненого діяння є склад злочину, під яким у науці кримінального права та слідчо-судовій практиці розуміють сукупність встановлених у кримінальному законі юридичних ознак (об'єктивних і суб'єктивних), які необхідні і достатні для визнання діяння як злочину.

У складі злочину традиційно прийнято виділяти чотири елементи (кожен з яких охоплює відповідну групу ознак, що його характеризують), а саме: а) об'єкт складу злочину; б) об'єктивна сторона складу злочину; в) суб'єкт складу злочину та г) суб'єктивна сторона складу злочину. Таким чином, процес кримінально-правової оцінки діяння полягає у послідовному виявленні у вчиненому особою діянні всіх елементів (їх ознак) складу злочину, передбаченого кримінально-правовою нормою. Якщо в діянні особи відсутня та чи інша ознака елемента складу конкретного злочину, то це свідчить про відсутність цього складу злочину в цілому. У такому разі або діяння особи підлягає кримінально-правовій оцінці (кваліфікації) за іншою кримінально-правовою нормою, або кримінальне провадження припиняється за відсутності складу злочину в діянні особи.

Поширеною в науковій літературі є позиція щодо доцільності починати процес кримінально-правової оцінки вчиненого особою діяння зі встановлення об'єкта та об'єктивної сторони складу, а завершувати встановленням суб'єкта та суб'єктивної сторони складу злочину. Водночас окремі дослідники зазначають, що це не завжди так [3, с. 37–40].

Варто зазначити, що проблема об'єкта складу злочину є однією з принципівих у кримінально-правовій науці та слідчо-судовій практиці. Об'єкт значною мірою впливає на зміст об'єктивних та суб'єктивних ознак складу злочину (приміром, визначає характер суспільно небезпечних наслідків), є вихідним під час кваліфікації злочинів та кодифікації кримінального законодавства (побудові системи Особливої частини КК), лежить в основі криміналізації та декриміналізації суспільно небезпечних діянь і визначення їх тяжкості, а також сприяє розмежуванню злочинів та відмежуванню конкретного злочину від інших суміжних правопорушень тощо. Як правильно стверджував М.Д. Шаргородський, проблема об'єкта складу злочину є не менш важливою й філософсько глибокою проблемою, ніж питання вини та причинності [4, с. 188].

Незважаючи на доволі значний інтерес дослідників щодо розробки вчення про об'єкт складу злочину, у науковій літературі й сьогодні відсутня єдність поглядів щодо його сутності та поняття. Однак вважаємо, що найбільш обґрунтованою є позиція, згідно з якою об'єктом складу злочину є суспільні відносини, на які посягає злочин, яким спричиняється шкода чи створюється реальна загроза спричинення шкоди і які охороняються кримінальним законом. Під суспільними відносинами треба розуміти «певні зв'язки між суб'єктами відносин, які складаються в процесі їх матеріальної та духовної діяльності»

[5, с. 47]. Висновок щодо розуміння об'єкта складу злочину як суспільних відносин базується на положеннях чинного кримінального законодавства. Зокрема, в ч. 1 ст. 1 КК наведено перелік суспільних відносин, які охороняються законом про кримінальну відповідальність. Цей перелік вказує, що КК охороняє не всі наявні суспільні відносини, а лише ті, які є найбільш важливими, значущими для інтересів людини, суспільства та держави.

Варто зазначити, що окремі ознаки елементів складу злочину є обов'язковими для всіх складів, а інші є обов'язковими лише для окремих складів злочинів, якщо вони безпосередньо передбачені у нормах КК чи впливають з їх змісту. Перша група ознак у доктрині кримінального права дістала назву «обов'язкові», друга група ознак – «факультативні» ознаки елементів складу злочину. Таким чином, обов'язкові ознаки елементів складу злочину мають місце у будь-якому складі злочину, без них склад злочину не існує. Саме тому відсутність хоча б однієї з обов'язкових ознак свідчить і про відсутність складу злочину в цілому. Факультативні ознаки елементів складу злочину мають таке значення: а) для конкретного складу злочину можуть бути обов'язковими; б) якщо вони не є обов'язковими, то можуть бути для конкретного складу злочину кваліфікуючими або привілейованими ознаками; в) якщо вони не є ні обов'язковими, ні кваліфікуючими чи привілейованими ознаками елементів складу злочину, то можуть враховуватися під час призначення покарання як обставини, що його пом'якшують або обтяжують (ст. ст. 66, 67 КК). Водночас нагадаємо, що поділ ознак елементів складу злочину на обов'язкові та факультативні притаманний лише загальному поняттю про склад злочину, що розроблене в теорії кримінального права. Щодо конкретного складу злочину, передбаченому відповідною кримінально-правовою нормою, то всі ознаки, які йому властиві, є обов'язковими.

До обов'язкових ознак об'єкта складу конкретного злочину належать власне основний безпосередній об'єкт. До факультативних ознак об'єкта складу злочину, які в конкретному складі злочину можуть бути обов'язковими, належать: а) додатковий об'єкт; б) предмет складу злочину; в) потерпілий від злочину.

На думку більшості науковців, які присвячували свої дослідження проблемі об'єкта складу злочину, його встановлення є необхідною умовою правильного застосування кримінального закону та правильної кримінально-правової оцінки вчиненого особою діяння. Водночас варто зазначити, що в науковій літературі висловлюється позиція, що об'єкт складу злочину не має принципового значення для кримінально-правової оцінки діяння (кваліфікації злочину). Так, В.В. Векленко зазначає, що, якщо уявити, що об'єкта злочину у складі не існує, то у процесі кримінально-правової оцінки вчиненого діяння не виникне перешкод для правильного застосування кримінального закону [6, с. 4–5]. Крім того, доцільно відмітити, що у кримінально-правових доктринах

зарубіжних країн «об'єкт складу злочину» практично не піддається науковому дослідженню і, як наслідок, доволі рідко розглядається як елемент підстави кримінально-правової оцінки вчиненого діяння.

До того ж необхідно зазначити, що в кримінально-правовій літературі висловлюється навіть думка щодо відсутності потреби розробки вчення про склад злочину як мінімум для кримінально-правової оцінки вчиненого діяння, оскільки, на думку окремих дослідників, якщо є відповідна кримінально-правова норма, за якою здійснюється кваліфікація злочину, то навіщо потрібен склад злочину?

Вважаємо, що структурування усіх юридично значимих ознак у визначеній системі елементів складу злочину забезпечує правильну кримінально-правову оцінку вчиненого діяння та спрощує її. Значний обсяг правового матеріалу міг би перетворити кримінально-правову оцінку в надзвичайно складне завдання, якщо б не була створена така законодавча конструкція, як склад злочину з його обов'язковими елементами. Конкретний склад злочину відрізняється від інших складів злочинів як мінімум однією юридично значимою ознакою. Саме тому склад злочину виконує і розмежувальну функцію, яка дає змогу чітко на підставі закріплених у кримінальному законі елементів (їх ознак) відмежувати один злочин від іншого та злочин від інших правопорушень. У зв'язку з цим об'єкт складу злочину, який визначає те, на що посягає злочин, дає підставу для початку процесу надання кримінально-правової оцінки вчиненого особою діяння, оскільки за родовим об'єктом встановлюється розділ Особливої частини КК, який містить конкретний склад злочину, наявність або відсутність якого необхідно буде встановити під час кримінально-правової оцінки вчиненого.

Водночас доцільно звернути увагу, що ситуації, коли розмежування складів злочинів та відмежування злочинів від інших правопорушень здійснюється за об'єктом його складу, не є поширеними. Як правило, розмежування злочинів здійснюється за іншими елементами (їх ознаками) складу злочину. Крім того, варто зазначити, що суміжні складів злочинів взагалі неможливо відмежувати за об'єктом, їх розмежування здійснюється за іншими елементами складу злочину. Водночас відомо, що всі елементи складу злочину перебувають у взаємозв'язку і конструюються, виходячи з того, якому об'єкту спричиняється шкода. Розмежування складів злочинів за об'єктом у більшості випадків пов'язане і з їх відмежуванням за іншими елементами складу злочину. Крім того, для з'ясування наявності у вчиненому особою діянні одиничного складеного злочину чи множинності злочинів у виді сукупності насамперед потрібно звертатися до встановлення об'єкта складу злочину.

Дослідження матеріалів слідчо-судової практики свідчить, що на перший погляд об'єкт складу злочину не завжди має значення для кримінально-правової оцінки вчиненого діяння. На думку правозастосувачів, це зумовлено відсутністю єдності поглядів у доктрині кримінального права щодо

визначення поняття (змісту) об'єкта складу злочину та його термінологічною невизначеністю, оскільки в науковій літературі використовуються такі терміни, як «об'єкт злочину», «об'єкт кримінально-правової охорони», «об'єкт посягання» тощо. Аналіз матеріалів слідчо-судової практики свідчить, що в окремих правозастосовних актах термін «об'єкт складу злочину» використовується у двох значеннях: для визначення предмета злочину і для визначення власне об'єкта складу злочину. За даними окремих дослідників помилки, що мали місце під час встановлення об'єкта складу злочину, були підставою відміни чи зміни вироків у 2,8% випадках [7, с. 113].

Варто зазначити, що об'єкт складу злочину як і більшість явищ правової дійсності підлягає поділу на види, тобто класифікації за різними критеріями. Залежно від ступеня узагальнення суспільних відносин, які охороняються КК, у кримінально-правовій науці найбільш поширеною є триступенева класифікація об'єкта складу злочину за «вертикаллю»¹ на: а) загальний (уся сукупність суспільних відносин, які поставлені під охорону кримінального закону); б) родовий (об'єкт, який охоплює певне коло тотожних чи однорідних за своєю соціальною та економічною сутністю суспільних відносин, що повинні охоронятися внаслідок цього єдиним комплексом взаємопов'язаних кримінально-правових норм); в) безпосередній об'єкт (конкретні суспільні відносини, які охороняються відповідною кримінально-правовою нормою і на які посягає конкретний злочин, спричиняючи чи створюючи реальну загрозу спричинення їм істотної шкоди).

Під час кримінально-правової оцінки вчиненого діяння загальний об'єкт дає можливість первісно встановити, чи містить вчинене особою діяння склад злочину або склад іншого правопорушення. Встановлення родового об'єкта складу злочину дає можливість встановити розділ Особливої частини КК, який може передбачати (містити) склад вчиненого особою діяння. У більшості випадків встановлення під час кримінально-правової оцінки загального та родового об'єктів складу злочину не викликає труднощів. Так, у науковій літературі поширеною є позиція, що відповідно до структури кримінального законодавства під час встановлення родового об'єкта складу злочину варто користуватися таким правилом – діяння, розміщені в одному розділі закону, посягають на один і той самий родовий об'єкт [9, с. 83]. Проте чисельні доповнення КК України 2001 року інколи унеможливають застосування цього правила, оскільки кримінальний закон все більше втрачає свою системність і його структура стає недосконалою.

Варто зазначити, що встановлення безпосереднього об'єкта складу злочину пов'язане з відповідними складнощами. Це зумовлено тим, що об'єктом

є суспільні відносини, які не можуть бути сприйняті правозастосувачем безпосередньо. Встановлення безпосереднього об'єкта здійснюється опосередковано, шляхом аналізу ознак, що характеризують інші елементи складу злочину. Таким чином, висновок про об'єкт складу злочину завжди є судженням, що базується на аналізі фактичних обставин вчинення злочину [3, с. 49]. Установити об'єкт того чи іншого складу злочину без ретельного дослідження кримінального закону неможливо.

Встановлення безпосереднього об'єкта складу злочину забезпечує визначення конкретної кримінально-правової норми, яка охороняє відповідні суспільні відносини. Найпростіше вирішення цього питання має місце, якщо законодавець у відповідній статті Особливої частини КК зазначає такий об'єкт (приміром, ч. 1 ст. 111, 113, 258, 295, 296 КК). В інших випадках встановленню безпосереднього об'єкта складу злочину сприяє з'ясування ознак предмета складу злочину та потерпілого від злочину. Водночас, як вірно зазначає В.Я. Тацій, якщо предмет, що входить у структуру суспільних відносин, які є об'єктом складу злочину, збігається з предметом складу злочину, то ознаки останнього визначають об'єкт складу злочину (приміром, предметом злочинів, передбачених статтями 185–187, 191, 193–197 КК є чуже майно, яке є невід'ємною частиною відносин власності). Якщо предмет злочину не збігається з предметом суспільних відносин, його встановлення ще не дає однозначної відповіді на питання про те, які суспільні відносини є об'єктом цього складу злочину. У такому разі необхідно використовувати категорію «соціальний інтерес», тобто встановлювати об'єкт через ті чи інші інтереси суб'єктів (учасників) суспільних відносин [5, с. 192–194].

Якщо у диспозиції відповідної статті Особливої частини КК не відображено об'єкт складу злочину, а наведені рекомендації щодо його встановлення в конкретній ситуації не дають змогу його визначити, для вирішення цього питання потрібно здійснювати аналіз всіх інших елементів складу злочину (об'єктивної сторони, суб'єкта та суб'єктивної сторони складу злочину).

Варто зазначити, що з'ясування об'єкта складу злочину – це відповідний процес, який здійснюється послідовно і характеризується певними етапами: 1) встановлення та оцінка всіх фактичних обставин вчиненого діяння для визначення, яким суспільним відносинам спричинена шкода (які суспільні відносини поставлені під загрозу спричинення такої шкоди) у разі вчинення злочину; 2) з'ясування групи тотожних або однорідних суспільних відносин, яким міг завдати шкоду вчинений злочин; 3) встановлення суспільних відносин, які є основним безпосереднім об'єктом складу вчиненого особою конкретного злочину.

Доцільно звернути увагу, що в низці випадків вчинене діяння спричиняє шкоду (ставить під загрозу її спричинення) одночасно декільком безпосереднім об'єктам складу злочину. У зв'язку з цим в теорії кримінального права та слідчо-судовій практиці виділяють основний безпосередній об'єкт

¹ У кримінально-правовій науці висловлена й позиція щодо чотириступеневої класифікації об'єкта складу злочину, де поміж родовим та безпосереднім об'єктами виділяють ще й родовий об'єкт як підгрупу схожих суспільних відносин, які входять в більш широку групу таких відносин [8, с. 81].

(ті суспільні відносини, які законодавець передусім прагнув поставити під охорону закону, цим відношенням завжди спричиняється шкода або створюється реальна загроза її заподіяння; він визначає включення злочину в той чи інший розділ Особливої частини КК) та додатковий безпосередній об'єкт (ті суспільні відносини, яким спричиняється шкода або які ставляться під реальну загрозу її спричинення разом, на додаток до основного безпосереднього об'єкта складу злочину; він не є частиною родового об'єкта, ці об'єкти перебувають на різних площинах). Співвідношення і значення основного та додаткового безпосередніх об'єктів у межах одного й того самого складу злочину не є однаковим, різним є й їх вплив на кримінально-правову оцінку вчиненого особою діяння. Потрібно також зазначити, що додатковий безпосередній об'єкт може бути як обов'язковим (необхідним), так і факультативним. Правильне встановлення додаткового безпосереднього об'єкта складу злочину забезпечує вирішення питання про наявність в діянні особи ознак одиничного складеного злочину чи множинності злочинів.

Окремі склади злочинів, передбачені Особливою частиною КК, як обов'язкову ознаку такого елемента як об'єкт мають і предмет складу злочину. Під предметом у кримінально-правовій доктрині та слідчо-судовій практиці розуміють будь-яку річ матеріального світу, із певними властивостями якої кримінальний закон пов'язує наявність в діянні особи ознак конкретного складу злочину. Оскільки предмет є речовою (матеріальною) ознакою складу злочину, то це полегшує його встановлення під час кримінально-правової оцінки вчиненого діяння. Крім того, за загальним правилом предмет складу злочину, якщо він є обов'язковою ознакою об'єкта, доволі чітко зазначений у кримінально-правовій нормі, проте, в окремих випадках для його встановлення (з'ясування змісту) потрібно застосовувати положення інших нормативно-правових актів. Правильне встановлення предмета складу злочину, його властивостей (ознак) є необхідною умовою і чіткого визначення суспільних відносин, яким спричиняється шкода. Приміром, зміна фактичних властивостей предмета злочину має місце під час вчинення таких злочинів, як знищення чи пошкодження майна (ст. ст. 194–196 КК).

Ознаки потерпілого від вчинення злочину також у певних випадках мають принципове значення для кримінально-правової оцінки вчиненого діяння. Фактично законодавець доповнює об'єкт складу злочину ознаками, що характеризують потерпілого від злочину, які багато в чому і визначають правильну кримінально-правову оцінку вчиненого особою діяння.

Варто зазначити, що КК не містить визначення поняття «потерпілий», хоча й використовує цей термін у низці статей (частин статей) Загальної та Особливої частин (ч. 1 ст. 37, ч. 1 ст. 38, ч. 2 ст. 43, ст. 46, пункти 2¹ та 7 ч. 1 ст. 66, п. 4 ч. 1 ст. 67, п. 1 ч. 1 ст. 76, ст. 116, ч. 2 ст. 121, ч. 2 ст. 122, ст. 123, ч. 2 ст. 126, ч. 1 ст. 127, ч. 2 ст. 134 тощо). У науці

кримінального права поняття та ознаки потерпілого, його місце серед ознак елементів складів злочинів сьогодні залишаються одноставно невирішеними.

Так, окремі вчені пропонують використовувати в кримінальному праві суто кримінально-правове визначення поняття потерпілого. Приміром, М.В. Сенаторов стверджує, що потерпілий від злочину – це соціальний суб'єкт (фізична чи юридична особа, держава, інше соціальне утворення або ж суспільство в цілому), блага, праву чи інтересу якого, що перебуває під охороною кримінального закону, злочином заподіюється шкода або створюється загроза її заподіяння [10, с. 203].

Інші дослідники висловлюються за необхідність використання в кримінальному праві визначення поняття потерпілого, що міститься у Кримінальному процесуальному кодексі України (далі – КПК) [12, с. 17]. Відповідно до ч. 1 ст. 55 КПК потерпілим у кримінальному провадженні може бути фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, а також юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди. Вважаємо, що більш доцільно використовувати визначене в законодавстві (КПК) поняття потерпілого, оскільки: а) зберігається єдність юридичної термінології, що використовується в різних галузях права; б) розширене тлумачення потерпілого як суб'єкта суспільних відносин, які в свою чергу є об'єктом складу злочину, може привести до підміни понять.

Властивості потерпілого від злочину, його взаємовідносини з іншими особами, поведінка до чи в момент вчинення злочину в низці складів злочинів є ознаками, що визначають кримінально-правову оцінку вчиненого діяння. Приміром, у низці випадків такі фізичні властивості потерпілого, як стать, вік, стан здоров'я тощо можуть визначати кримінально-правову оцінку вчиненого діяння. Так, неповнолітній вік потерпілого може свідчити про кваліфікацію діяння за ст. 304 КК, завідоме перебування жінки в стані вагітності у разі вчинення вбивства дає підставу кваліфікувати діяння за п. 2 ч. 2 ст. 115 КК.

Предмет складу злочину та потерпілий від злочину характеризуються певними ознаками, що зазначені в диспозиції статті Особливої частини КК, або впливають з її змісту, або встановлюються внаслідок співставлення цієї статті з іншими статтями Особливої частини КК. Водночас один лише вплив на потерпілого за загальним правилом не дає змогу зробити одноставний висновок про кримінально-правову оцінку вчиненого діяння, оскільки воно може бути спрямоване на спричинення шкоди різним об'єктам. Приміром, заподіяння смерті потерпілому може кваліфікуватися як вбивство за ст. 115–118 КК, так і за іншими статтями Особливої частини КК, якщо, наприклад, об'єктом складу злочину є основи національної безпеки України.

Значення об'єкта складу злочину для кримінально-правової оцінки вчиненого діяння полягає в тому, що він: а) надає можливість з'ясувати склад злочину та підставу кримінально-правової оцінки

вчиненого діяння; б) відображає сутність вчиненого злочину, його суспільну небезпечність; в) визначає відмежування злочину від інших суміжних злочинів та правопорушень; г) забезпечує правильну кримінально-правову оцінку вчиненого у разі конкуренції кримінально-правових норм, під час вчинення діяння, пов'язаного з помилкою в об'єкті, предметі та особі потерпілого від злочину тощо. Водночас варто зазначити, що окремі групи злочинів мають однаковий об'єкт його складу. Приміром, основним безпосереднім об'єктом крадіжки, грабежу, шахрайства тощо є відносини власності. Тому відмежування таких злочинів та кримінально-правова оцінка вчиненого діяння здійснюється за іншими елементами (їх ознаками) складу злочину.

Проте така ситуація не зменшує значення об'єкта складу злочину для здійснення кримінально-правової оцінки вчиненого особою діяння. Правильне встановлення загального, родового та безпосереднього об'єктів складу злочину є необхідним етапом кримінально-правової оцінки діяння, дає можливість установити певний орієнтир для пошуку відповідної кримінально-правової норми в системі кримінального закону. Якщо встановлена тотожність вчиненого діяння і складу злочину за ознаками їх об'єктів, то окреслений перелік складів злочинів, серед яких необхідно продовжити пошук для остаточної кримінально-правової оцінки вчиненого особою діяння.

Висновки. Проведене дослідження дає підставу сформулювати правила (рекомендації) кримінально-правової оцінки вчиненого діяння за ознаками об'єкта складу злочину:

1) ретельне дослідження фактичних обставин вчиненого особою діяння забезпечить можливість правильно оцінити об'єкт складу злочину (родовий та безпосередній (основний та додатковий)), предмет складу злочину та потерпілого від злочину;

2) встановлення загального об'єкта складу злочину дає можливість встановити, чи містить вчинене особою діяння склад злочину або склад іншого правопорушення;

3) встановлення родового об'єкта складу злочину дає можливість встановити розділ Особливої частини КК, який може передбачати склад вчиненого особою діяння;

4) встановлення безпосереднього об'єкта складу злочину забезпечує визначення конкретної кримінально-правової норми, яка охороняє відповідні суспільні відносини. Вирішення цього питання забезпечується шляхом: а) передбачення безпосереднього об'єкта складу злочину у відповідній статті Особливої частини КК або б) з'ясування його змісту через встановлення властивостей предмета складу злочину та потерпілого від злочину, зокрема: б¹) якщо предмет, що входить у структуру суспільних відносин, які є об'єктом складу злочину, збігається з предметом складу злочину, то ознаки останнього визначають об'єкт складу злочину; б²) якщо предмет складу злочину не збігається з предметом суспільних відносин, треба використовувати категорію «соціальний інтерес», тобто встановлювати об'єкт через ті чи інші інтереси суб'єктів (учасників) суспільних відносин;

5) якщо в диспозиції відповідної статті Особливої частини КК не відображено об'єкт складу злочину, а наведені рекомендації щодо його встановлення в конкретній ситуації не дають змогу його визначити, для вирішення цього питання треба здійснювати аналіз всіх інших елементів (їх ознак) складу злочину;

6) встановлення предмета складу злочину, його властивостей (ознак) та з'ясування характеристики потерпілого від злочину, його взаємовідносин з іншими особами, поведінки до чи в момент вчинення злочину у більшості випадків забезпечить правильну кримінально-правову оцінку вчиненого діяння за ознаками об'єкта складу злочину;

7) використовувати правила кримінально-правової оцінки діяння в разі конкуренції кримінально-правових норм та в разі помилки особи, що вчинила злочин, в об'єкті, предметі та особі потерпілого, які розроблені у доктрині кримінального права та апробовані слідчо-судовою практикою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ус О.В. Кваліфікація злочинів: сутність та поняття / О.В. Ус // Вісник Харків. нац. ун-ту ім. В.Н. Каразіна. Серія «Право». – № 1106. – Вип. 17. – Х. : ХНУ, 2014. – С. 171–175.
2. Us Olga Stages (periods) of qualification of crimes // Proceedings of the VI International Academic Congress «Fundamental and Applied Studies in EU and CIS Countries» (United Kingdom, Cambridge, England, 24–26 May 2016). «Cambridge University Press». – 2016. – P. 441–447.
3. Рапог А.И. Проблемы квалификации преступлений по субъективным признакам / А.И. Рапог. – М. : Проспект, 2015. – 239 с.
4. Шаргородский М.Д. Актуальные вопросы советского уголовного права / М.Д. Шаргородский, Н.С. Алексеев // Учен. зап. Ленинград. ун-та. Сер. юрид. наук. – 1954. – № 182. – Вып. 5. – С. 154–196.
5. Тацій В.Я. Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві : [монографія] / В.Я. Тацій. – Х. : Право, 2016. – 256 с.
6. Векленко В.В. Значение объекта преступления / В.В. Векленко // Учение об объекте преступления: тенденции и перспективы развития : сб. науч. трудов. – Омск, 2005. – С. 3–6.
7. Колосовский В.В. Теоретические проблемы квалификации уголовно-правовых деяний : [монография] / В.В. Колосовский. – М. : Статут, 2011. – 398 с.
8. Гаухман Л.Д. Квалификация преступлений: закон, теория, практика / Л.Д. Гаухман. – М. : ЗАО «ЮрИнфоР», 2013. – 576 с.
9. Коржанский Н.И. Объект посягательства и квалификация преступлений : [учеб. пособ.] / Н.И. Коржанский. – Волгоград : НИИРИО ВСШ МВД СССР, 1976. – 120 с.
10. Сенаторов М.В. Потерпелый від злочину в кримінальному праві : [монографія] / М.В. Сенаторов. – Х. : Право, 2006. – 208 с.